

SOCIALINĖS ANTROPOLOGIJOS IR ETNOLOGIJOS STUDIJOS

LIETUVOS

15(24)
2015

ETNOLOGIJA

LITHUANIAN ETHNOLOGY

STUDIES IN SOCIAL ANTHROPOLOGY AND ETHNOLOGY

FRAGMENTUOTI IDENTITETAJ IR
SOCIOKULTŪRINĖS MAŽUMOS

Sudarytojai VYTIS ČIUBRINSKAS ir JONAS MARDOSA

FRAGMENTED IDENTITIES AND
SOCIOCULTURAL MINORITIES

Edited by VYTIS ČIUBRINSKAS and JONAS MARDOSA

LIETUVOS ISTORIJOS INSTITUTAS
LITHUANIAN INSTITUTE OF HISTORY

LI
LEIDYKLA

VILNIUS 2015

Leidybą finansuoja
LIETUVOS MOKSLO TARYBA
NACIONALINĖ LITUANISTIKOS PLĖTROS 2009–2015 METŲ PROGRAMA
Sutarties Nr. LIT 7-53

REDAKcinĖ KOLEGIJA

Vytis Čiubrinskas (vyriausiasis redaktorius)
Vytauto Didžiojo universitetas

Auksuolė Čepaitienė
Lietuvos istorijos institutas

Jonathan Friedman
*École des Hautes Études en Sciences Sociales
Kalifornijos universitetas, San Diegas*

Neringa Klumbytė
Majamio universitetas, Ohajus

Orvar Löfgren
Lundo universitetas

Jonas Mardosa
Lietuvos edukologijos universitetas

Žilvytis Šaknys
Lietuvos istorijos institutas

REDAKcinĖS KOLEGIJOS
SEKRETORĖ

Danguolė Svidinskaitė
Lietuvos istorijos institutas

Lietuvos etnologija: socialinės antropologijos ir etnologijos studijos – etnologijos ir socialinės/kultūrinės antropologijos mokslo žurnalas, nuo 2001 m. leidžiamas vietoj tęstinio monografijų ir studijų leidinio „Lietuvos etnologija“. Jame spausdinami moksliniai straipsniai, konferencijų pranešimai, knygų recenzijos ir apžvalgos, kurių temos pirmiausia apima Lietuvą ir Vidurio/Rytų Europą. Žurnalas siekia pristatyti mokslo aktualijas ir skatinti teorines bei metodines diskusijas. Tekstai skelbiami lietuvių arba anglų kalba.

Redakcijos adresas:
Lietuvos istorijos institutas
Kražių g. 5
LT-01108 Vilnius

Tel.: + 370 5 262 9410
Faks: + 370 5 261 1433
El. paštas: etnolog@istorija.lt
v.ciubrinskas@smf.vdu.lt

Žurnalas registruotas:
European Reference Index for the Humanities (ERIH)
EBSCO Publishing: Academic Search Complete, Humanities International Complete,
SocINDEX with Full Text
Modern Language Association (MLA) International Bibliography

TURINYS / CONTENTS

<i>Pratarmė</i> (Vytis Čiubrinskas)	5
<i>Foreword</i> (Vytis Čiubrinskas)	7

Straipsniai / Articles

Fragmentuoti identitetai ir sociokultūrinės mažumos / Fragmented Identities and Sociocultural Minorities

Christian Giordano

Fragmented Identities: The Case of Penang's Malaysian-Chinese	9
Fragmentuoti identitetai: Penango Malaizijos kinų atvejo analizė. Santrauka	24

Kristina Šliavaite

Kalba, tapatumas ir tarpetniniai santykiai Pietryčių Lietuvoje: daugiakultūriškumo patirtys ir iššūkiai kasdieniuose kontekstuose	27
Language, Identity and Inter-Ethnic Relations in Southeastern Lithuania: Experiences and Challenges of Multiculturalism in Everyday Contexts. Summary	49

Darius Daukšas

Valstybės teritorialumas ir tautinės mažumos: Lenko kortos atvejis	53
State Territoriality and Ethnic Minorities: The Case of the Polish Card. Summary	67

Katarzyna Wójcikowska

Ethnic Socialisation in the Experiences of Students and Graduates of the Lithuanian Minority in Poland	69
Lietuvių mažumos Lenkijoje studentų ir baigusiujų studijas etninės socializacijos patirtis. Santrauka.....	96

Žilvytis Šaknys

Karaimų kalendorinės šventės valstybinių švenčių aspektu	99
Karaim Calendar Holidays in the Context of State Holidays. Summary	123

Jonas Mardosa

Simboliniai patiekalai Pietryčių Lietuvos lenkų velykinėse apeigose ir papročiuose XX a. antroje pusėje – XXI a. pradžioje	129
Symbolic Easter Dishes of the Poles in Southeastern Lithuania in the Second Half of the 20th Century and the Beginning of the 21st Century. Summary.....	151

Kiti straipsniai / Other Articles*Asta Vonderau*

- The Downside of Transparency: Europeanization, Standardization and Disobedient Markets at the Margins of Europe155
 Neigiami skaidrumo aspektai: europeizacija, standartizacija ir maištingos turgavietės Europos pakraščiuose. Santrauka 175

Gintarė Dusevičiūtė

- Jorė: (re-)konstrukcija ar tradicijų tęsa? 177
 Jorė: (Re-)construction or Continuity of Traditions? Summary 201

Recenzijos ir apžvalgos / Reviews

- Guntis Šmidchens. The Power of Song: Nonviolent National Culture in the Baltic Singing Revolution (*Ainė Ramonaitė*) 205
 Soviet Society in the Era of Late Socialism 1964–1985. N. Klumbyte, G. Sharafutdinova (eds.) (*Ida Harboe Knudsen*) 208
 Loreta Martynėnaitė. Kraštovaizdžio konstravimas: gėlių darželiai Lietuvoje XX a. – XXI a. pradžioje (*Laima Anglickienė*) 212
 Nijolė Pliuraitė-Andrejevienė. Lietuvos vaikų žaislai (*Auksuolė Čepaitienė*) ... 215
 Семья и этничность в Литве. Современный взгляд в минувший век. М. Ю. Мартынова, М. Я. Устинова и др. (ред.) (*Petras Kalnius*) 218
 Традиционная мастацкая культура беларусаў 3: Гродзенскае Панямонне 1–2. Т. Б. Варфаламеева (рэд.) (*Jonas Mardosa*) 225

Konferencijos / Conferences

- EASA 2014 m. konferencija „Bendradarbiavimas, intymumas ir revoliucija – naujovės ir tęstinumas susipynusiame pasaulyje“ (*Daiva Repečkaitė*) 229
 SIEF darbo grupės „Ritualiniai metai“ konferencijos Insbruke ir Kazanėje (*Skaidrė Urbonienė*) 232
 2-oji tarptautinė konferencija „Balkanai ir Baltijos šalys vieningoje Europoje: istorija, religija, kultūra II“ 2014 m. (*Aušra Kairaitytė*) 235
 Tarptautinė konferencija „Savas ir kitas šiuolaikiniuose tyrimuose“ (*Inga Zemblienė*) 238
 Tarptautinė konferencija „Šventės mieste“ (*Danguolė Svidinskaitė*) 240

Tyrinėjimų projektai ir programos / Research Programmes

- Tyrinėjame *sava* ir *kita* (*Vida Savoniakaitė*) 245

Nors autoriai kapituliavo prieš iškilusią knygos pavadinimo ir jos paantraštės didybę, vis dėlto vertę turi joje paskelbti empiriniai duomenys. Daugelis analogiškų klausimų, kuriuos nagrinėjo monografijos autoriai, kiek anksčiau jau buvo tirti ir publikuoti Lietuvos etnologų darbuose ir daug kas yra nušviesta išsamiau negu čia recenzuojamoje monografijoje. Pastaro-

joje nauja yra tai, kad į kai kuriuos klausimus tyrinėtojai pažvelgė kiek kitu kampu, yra ir naujai paliestų klausimų. Tenka apgailestauti, kad daugybei aptarto tyrimo metu sukauptų duomenų vietos šioje monografijoje neatsirado. Recenzuojama knyga bus naudinga etnologams, ateityje toliau tirsiantiems Lietuvos miesto gyventojų šeimai.

Petras Kalnius

Lietuvos istorijos institutas

Традыцыйная мастацкая культура беларусаў 3: Гродзенскае Панямонне 1–2. Т. Б. Варфаламеева (рэд.). Мінск: Вышэйшая школа, 2006. 608 с.: ілюстр. (кн. 1), 736 с.: ілюстр. (кн. 2).

Baltarusių etnologai ir folkloristai pastaraisiais metais skelbia nemažai leidinių, kurie yra įdomūs ir vertingi lietuvių mokslui. Tarp tokių veikalų išsiskiria keliolika metų trukęs mokslininkų kolektyvo darbas – šešių tomų serija *Tradicinė meninė baltarusių kultūra (Традыцыйная мастацкая культура беларусаў. 2001–2013. У 6 тамах; Аўтар ідэі і агульнае рэдагаванне Т. Б. Варфаламеевай. Мінск: Вышэйшая школа)*. Serijos mokslinė vadovė yra žinoma baltarusių folkloristė, etnomuzikologė Tamara Varfalamejeva, subūrusi gausų mokslininkų kolektyvą. Didesnioji dalis autorių sutinkama visuose tomuose, kiti prisidėjo įsibėgėjus darbui, todėl ne visų tomų tematika yra identiška. Pirmą ir antrą serijos tomus sudaro po vieną knygą, kiti keturi tomai susideda iš dviejų knygų.

Baltarusijos teritorija skirstoma į šešis istorinius etnografinius regionus: Pадніеprэ, Paeжэрэ, Panemunэ, Rytų Pole-

sэ, Vakarų Polesэ, Centrinэ Baltarusija (Цiтоў В. С. 1997. *Этнаграфiчная спадчына: Беларусь. Традыцыйна-бытавая культура*. Мінск: Беларусь, с. 205). Kiekvienam regionui skiriamas serijos tomas, tačiau tomų pavadinimai ne visuomet sutampa su regionų vardais, tad ir aptariamasis įvardytas ne „Panemunэ“, bet „Gardino Panemunэ“.

Serijos knygoje pateikiamas regioninis medžiagos dėstymas leidžia pažvelgti į baltarusių tradicinės kultūros bendrumus ir atskleisti lokalius savitumus. Tiesa, kadangi dauguma temų kartojasi, kartais nepakanka medžiagos regioniniams skirtumams išryškinti, dėl to kiekvieno tomo tekste atsiranda panašumų ir pasikartojimų. Tad neišvengiamai sudėtinga ir aptarti „Gardino Panemunэ“ tomus, nes tai, kas pasakytina apie šį tomą, nemaža dali mi tinka ir kitiems.

Reikia pasakyti, kad serijos knygos – tai ne vien mokslo tiriamasis, bet ir gausią etnografinę bei folklorinę medžiagą akumuliuojantis leidinys. Pažymėtinas siekis į regionų kultūrą žvelgti medžiagos pateikėjų akimis per jų mąstyseną, kasdienį elgesį, todėl autoriniuose tekstuose gausu autentiškų ištraukų iš medžiagos pateikėjų naratyvų. Iš esmės neadaptuoti įvairių

žanrų kūrinių tekstai tampa medžiagos šaltiniu tyrinėtojams. „Gardino Panemunės“ tomo pratarinėje T. Varfalamejeva rašo, kad dauguma medžiagos yra rinkta 1901–1955 ir ekspedicijos pakartotos 1999–2001 metais. Per 15 ekspedicijų aplankytos 224 gyvenvietės, medžiaga rinkta iš 750 respondentų (kn. 1, p. 5).

Gardino Panemunei skirtas tomas pradedamas įžanginiu straipsniu (autorius V. Citou), kuriame apžvelgiamos regiono geografinės, istorinės ir etnokultūrinės ypatybės. Jame aptariama Gardino Panemunės regiono istorija, kuri pradedama nuo archeologiniais duomenimis grindžiamos priešistorės gelmių. Autorius iš esmės regioną įvardija kaip baltarusių etninę teritoriją, nors pažymi, kad šiame krašte senoji baltarusių liaudies kultūra pradeda klostytis XII–XIII a. su lenkų ir baltų kalbų priemaiša (p. 14–15). Tačiau šiame apžvalginame tekste pasigedau aiškesnių dialektologinių išvalgų, kurios leistų giliau pažvelgti į regiono etninės kultūros genezės ir raidos klausimus, ir pirmiausia apie baltiškojo substrato poveikį regiono kalbinėms bei kultūrinėms realijoms. Nerandame ir lietuviškų salų paminėjimo, kaip ir lietuviškų etnonimų paplitimo faktų. Todėl Gardino Panemunės regionas nagrinėjamas neatsižvelgiant į etninę jo raidą, kalbų bei kultūrų sąveiką, atsiradusią dėl etnokultūrinių kontaktų. Kita vertus, skaitydami dvi Gardino Panemunei skirtas knygas lietuvių mokslininkai gali pasekti lietuvių liaudies kultūros paraleles su baltarusiškąja medžiaga.

Pirmoji trečio tomo knyga skirta dviem pagrindinėms temoms. Arti pusės knygos teksto užima kalendorinių švenčių nagrinėjimas. Švenčių apeigos ir papročiai pateikiami pagal metų ciklus ir kiekvieno šventinio laikotarpio medžiagos skelbimas baigiamas dainų tekstais su natomis. Vertinga (p. 24–26) įdėta visų metinių švenčių kalendoriaus lentelė, suskirstyta

į tris skirsnius. Šventės įvardijamos pagal jų liaudišką, stačiatikių ir katalikų kalendorių. Tai gerokai palengvina teksto skaitymą, nes tų pačių švenčių pavadinimai skirtingi konfesinėje ir liaudiškoje aplinkoje. Tiesa, atskiros šventės apibūdinamos nevienodai plačiai. Antai, Velykoms tenka mažiau teksto nei Jurginėms. Įdomu, kad prie kalendorinių švenčių priskiriami ir rugiapjūtės papročiai, kuriuose užtinkame įdomios medžiagos Rytų Lietuvos rugiapjūtės apeigų struktūrai ir papročiams pažinti. Besidomintiesiems religiniais papročiais vertingi tarp katalikų buvę Kryžiaus dienų ar esantys gegužinių litanijų giedojimo aprašymai. Astravo r. padaryta ir esanti įklijoje gegužinių litanijų giedojimo nuotrauka liudija apie analogijas su Vilniuje iki mūsų dienų gyvuojančiu papročiu litanijas giedoti šalia kaimo kryžių.

Gardino Panemunei skirtose knygose į regiono liaudies kalendoriaus tyrimus įtraukiama ir Lietuvos kaime praeityje buvusi gana populiaris laisvalaikio leidimo forma – vakarojimai (I. Smirnova), atrandame nemažai paralelių su dzūkų vakarojimais. Kalendorines (V. Basko, T. Kucharonak, I. Smirnova) ir šeimos apeigas bei papročius (T. Varfalamejeva) nagrinėjantys skyriai platūs ir atitinka tų apeigų ir papročių svorį autentiškame šiuolaikinio kaimo gyvenime. Kaip kalendorinių švenčių papročių tyrėjui pasirodė vertingas tas teksto bruožas, kad į kalendorinių metų esmę žvelgiama per stačiatikių ir katalikų tradiciją.

Antroji knygos dalis skirta šeimos papročiams ir apeigoms. Išsamus gimtųjų, vestuvių ir laidotuvių medžiagos nagrinėjimas apima didesnę teksto dalį, kurio gana platų skirsnį sudaro vestuvinių dainų tekstai. Įdomu, kad labiausiai konservatyvus yra laidotuvių ritualas, o ryškiausias polinkis į inovacijas atsiskleidžia vestuvėse. Aprašant šventes pridedamos jose užtinkamų muzikinių kūrinių melo-

dijos. Manau, kad tekstai turi ir praktinę vertę, nes iššifruotos natos naudingos atlikėjams, kurie į savo repertuarą įtraukia apeiginių giedojimą.

Antroji tomo knyga tematinio požiūriu įvairesnė. Knyga prasideda išsamiu liaudies prozos pristatymu. „Liaudies prozos“ skyriaus (legendos, sakmės, pasakojimai ir pan.) autorė A. Bohaneva pateikia visus žanrus apimančias teorines išvagas, kurios suteikia galimybę autoriams pagrįsti prozos klasifikacijos sistemą. Nors knygoje skelbiami aprašai neretai daryti jau XXI a. pradžioje, kai liaudies proziniai kūriniai buvo benykstą ir mažėjo nagrinėjamos liaudies prozos įvairovė, tačiau pateikiami tekstai rodo per sovietmetį išsaugotus liaudies kultūros klodus. Dėmesį patraukia ir antroje knygoje esantys baltarusių šokių tyrinėjimai (autorius M. Kozenka). Autorius pateikia verbalinius šokių aprašus, panaudoja vizualizaciją – grafines choreografijos raštų ir jos leksikos iliustracijas, tekstus papildo šokių muzika. Tiesa, gal ginčytinas yra teiginys, kad Gardino Panemunės šokiai turi gilią šaknis ir ilgalaikę istoriją. Aprašytieji yra vėlyvi, ir čia jau autorius teisus teigdamas, kad šokiai atsirado skirtingų tautų tradicijų sankirtoje (ilustracijose užtinkame ir Dzūkijoje gerai žinomą šokį „Mikita“). Apskritai šis, kaip ir kiti serijos tomai, pasižymi tiesiogiai tekstą papildančiomis iliustracijomis, o pirmos knygos pabaigoje randame išsamią dainų ir instrumentinės medžiagos metriką.

Besigilindami į tomo tematinę struktūrą matome ypač svarbius kitus knygos skyrius, skirtus tradicinei aprangai, tradicinei liaudies tekstilei ir kitoms temoms. Kiekvienas jų pasižymi originalios medžiagos gausa. Ypač reikšmingi lietuvių liaudies kultūros tyrinėtojų yra skyriai „Liaudies kostiumas“ (autorė I. Smirnova) ir „Tradicinė liaudies tekstilė“ (V. Labačauskaja). Skelbiamoje iliustracinėje

medžiagoje juntamos paralelės su Dzūkijos liaudies drabužiais ir tekstile. Tiesa, nagrinėti liaudies drabužius autoriams nelengva, nes išeiginių liaudies kostiumą Baltarusijoje (kaip ir Lietuvoje) daugiau kaip prieš šimtą metų išstūmė bendraeuropinės šiuolaikinės aprangos formos. Ypač anksti, atrodo, buvo prarasta tradicinė vyrų apranga. Todėl gana nelygios teksto proporcijos. Moterų drabužiams skirta keliasdešimt puslapių knygos teksto, o vyrų – vos vienas. Ir šiame tekste vėrauja miestietiškos ir militarinio stiliaus įtakos valstietiškai aprangai išryškimas. Be slaviškų palaidinių apžvalgos, matome, kaip ir Lietuvos XX a. pirmos pusės aprangoje būdingas frenčius, galifė kelnės. Todėl autorė pagrįstai konstatuoja, kad vyrų drabužiai nepasižymėjo įvairove (kn. 2, p. 602).

Autentiškos medžiagos stoką kompensuoja drabužių nuotraukos ar piešiniai. Pirmiausia moterų aprangos detalės yra pristatomos meninių rekonstrukcijų pavidalu. Pateikiami audinių ir raštų pavyzdžiai išryškina menines ir technologines liaudies audinių ir siuvinėjimų charakteristikas, lokalius rankšluosčių ir juostų bruožus. Folkloriniu požiūriu vertingas bandymas į liaudies drabužius žvelgti ne kaip į muziejinę vertybę, bet liaudišką aprangą sieti su drabužių panauda ritualiniame kaimo gyvenime. Tačiau tenka konstatuoti, kad kaimynų šios tradicinės kultūros būvis liudija apie dvejopą situaciją. Viena vertus, fiksuojamas atskirų jos formų gyvavimas šiuolaikiniame kaime, šventinėje ir kasdienėje veikloje. Tačiau daugiausia tradicinę kultūrą atspindinčios medžiagos išliko tik vyresnės kartos žmonių atmintyje. Todėl serijos rengimo metu, pirmiausia užrašydami nykstančius tradicinės kultūros relikтус, autoriai išsaugojo juos nuo praradimo.

Turint prieš akis dešimt didelės apimties knygų, minėti tematiniai skirtumai

atskleidžia kai kuriuos dėl to kilusius trūkumus, kurie matomi ir serijos trečiajame tome. Tektų paminėti, kad nors stilistiniu ir mokslinio diskurso požiūriu serija yra gana vientisa, tačiau dėl dalyje knygų atsirandančių naujų temų neatskleidžiamas Baltarusijos liaudies kultūros visumos vaizdas. Dėl to kartais nepakanka medžiagos Baltarusijos regioniniams skirtumams išryškinti. Nemažai Gardino Panemunę galėjusių plačiau pristatyti temų šiame tome neužtinkame, tačiau jos atsiranda kituose, vėliau išleistuose tomuose. Antai tik „Vitebsko Padvinės“ tome yra puodininkystei skirtas skyrius. Ši iki mūsų dienų išlikusi liaudies kūrybos ir amatų sritis galėjo būti nagrinėjama visuose tomuose. Gardino Panemunės puodininkystės tradicijos būtų galėjusios atskleisti artimesnius ryšius su lietuviškąja medžiaga. Liaudies kultūros panorama nuo ketvirto tomo skyriuje „Liaudies proza“ pasipildo poskyriu „Liaudies Biblija“. Atsiranda skyrius „Mažosios folkloro formos“ (T. Valodzina) su užkalbėjimų analize. Kaip matyti iš serijos knygų, aktyviausiai užkalbėjimai gyvavo Gomelio Polesėje ir Padnieprėje, dėl to ši tradicinės liaudies kultūros forma plačiai pristatoma šiems regionams skirtose kny-

gose. Kita vertus, negalime susidaryti artimos mums Gardino Panemunės užkalbėjimų platesnio vaizdo. Du paskutiniai tomai turi skyrių „Sapnai“ (T. Valodzina). Tai vėl įdomi savitos, folkloro sampratą praplečiančios medžiagos analizė, kurios trūksta aptariamame serijos tome.

Tenka manyti, kad ne dėl autorių, bet leidėjų požiūrio į mokslinių darbų leidybą visi serijos tomai paskelbti be santraukų anglų ar rusų kalbomis. Kaip ir šiuolaikinės mokslinių darbų leidybos reikalavimų neatitinkantis knygų pabaigoje įdėtas jų turinys. Tačiau dešimties didelės apimties knygų serija apima vos ne iki mūsų dienų užfiksuotas baltarusių liaudies kultūroje išlikusias tradicines jos formas ir todėl yra reikšmingas indėlis į Rytų slavų liaudies kultūros tyrinėjimus. Lietuvių etnologams ir folkloristams įdomiausias yra kaip tik ilgalaikio bendro istorinio likimo ir etnokultūrinės sąveikos srityje esančio Gardino Panemunės tradicinės baltarusių liaudies kultūros vaizdas. Tiesa, giliau jį pažinti galimybės yra ribotos, nes Vilniaus bibliotekose visų serijos knygų neužtiksimė. Gardino Panemunei skirtas tomas yra patekęs tik į Vilniaus universiteto bibliotekos fondus.

Jonas Mardosa

Lietuvos edukologijos universitetas